

آثار تاریخی و فرهنگی استان قم

رضا آقابابایی - سیدحسن قریشی

آقابابایی، رضا، ۱۳۳۴-

آثار تاریخی و فرهنگی استان قم / نویسندگان رضا آقابابایی، حسن قریشی؛ [به سفارش] کنگره
بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام و مکانت فرهنگی قم -- قم: آستانه مقدسه
قم، انتشارات زائر، ۱۳۸۲.
۲۲۶ ص. -- (کنگره بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام و مکانت
فرهنگی قم: مجموعه آثار؛ شماره ۳۳)
۱۰۰۰ ریال
ISBN:964-8567-27-1

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیفا.

کتابنامه: ص. [۲۲۱]-۲۲۶.

۱. قم (استان) -- آثار تاریخی. ۲. آثار فرهنگی -- ایران -- قم (استان). الف. قریشی، حسن،
۱۳۳۵. ب. کنگره بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام و مکانت فرهنگی
قم (۱۳۸۲: قم). ج. عنوان.

DSR ۲۰۴۵ / م ۱۴۱۷

۹۵۵/۱۲۸

م ۸۳-۲۸۷۲۲

کتابخانه ملی ایران

کنگره بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه و مکانت فرهنگی قم

مجموعه آثار شماره ۴۴

آثار تاریخی و فرهنگی استان قم

نویسندگان: رضا آقابابایی - سید حسن قریشی

صفحه آرا: محمدعلی محمدی

ناشر: زائر - آستانه مقدسه قم

لیتوگرافی: بیان - قم

چاپخانه: باقری - قم

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۱۰۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴-۸۵۶۷-۲۷-۱

● کلیه حقوق نشر برای آستانه مقدسه قم محفوظ است.

مرکز پخش: قم، میدان شهداء (چهار راه بیمارستان)

تلفن: ۷۷۳۲۵۱۹ ص. پ. ۳۵۱۷-۲۷۱۸۵

فهرست مطالب

۱	مقدمه کنگره
۵	مقدمه

بخش اول: آثار تاریخی و فرهنگی قم قبل از اسلام

۹-۹۶

۱۱	فصل اول: موقعیت جغرافیایی استان قم
۱۲	بخش های استان قم
۱۳	ویژگی های طبیعی استان
۱۳	الف) ناهمواری ها
۱۵	ب) رودهای استان
۱۵	رودخانه قمرود
۱۶	رودخانه قره چای
۱۶	ج) دریاچه نمک
۱۷	دریاچه حوض سلطان
۱۸	※ جاذبه های کویری استان
۱۹	※ پارک ملی کویر
۲۱	فصل دوم: زیست گاه های قم در پهنه تاریخ
۲۲	※ مکان باستانی شهر قم
۲۳	※ شالوده شهر اسلامی قم

فصل سوم: محوطه‌های باستانی استان	۲۵
❖ قلعه‌ها و تپه‌ها	۲۵
تپه‌های باستانی	۲۶
۱- قره تپه	۲۶
۲- تپه صرم	۲۸
۳- آق تپه قشلاق	۳۱
۴- تپه البرز	۳۱
۵- تپه مزرعه کهک	۳۱
۶- محوطه باستانی شمشیرگاه	۳۲
۷- تپه دژکهنه (تیزه کهنه)	۳۲
۸- تپه قلعه مبارک آباد	۳۲
۹- تپه گبری قاضی پایین	۳۳
۱۰- تپه گردالی	۳۳
۱۱- تپه امامزاده علمدار کیاب	۳۴
۱۲- تپه امامزاده نواران	۳۴
۱۳- قره تپه شاهجرد	۳۴
۱۴- تپه در قلعه	۳۵
❑ قلعه‌های باستانی	۳۵
۱- قلعه دختر	۳۵
۲- قلعه گبری جمکران	۳۶
۳- قلعه خورآباد	۳۷
۴- قلعه قیز قلعه‌سی	۳۷
۵- قلعه کر مجگان	۳۹

۳۹	۶- قلعه گلی کاج محمدآباد
۴۱	۷- زارع بلاغ علی آباد
۴۱	۸- قلعه سنگی گی کویه سیرو
۴۲	۹- قلعه طغروود
۴۳	* قلعه های منطقه قمروود
۴۳	۱- بادگیر و عمارت حوض خانه قمروود
۴۴	۲- قلعه قمروود
۴۵	۳- قلعه مظفرآباد
۴۵	۴- قلعه ملک آباد
۴۶	۵- شیرین قلعه
۴۶	۶- قلعه سام آباد
۴۷	کاروان سراها
۴۸	۱- کاروان سرای دیر گچین
۵۰	۲- کاروان سرای کاج محمدآباد
۵۳	۳- کاروان سرای سنگی علی آباد
۵۴	۴- کاروان سرای طلاب
۵۵	۵- کاروان سرای سنگی کوه نمک
۵۶	۶- کاروان سراهای پل دلاک
۵۷	۷- کاروان سرای باقرآباد
۵۸	۸- کاروان سرای پاسنگان
۶۰	۹- کاروان سرای حوض سلطان
۶۰	۱۰- کاروان سرای قلعه صدری
۶۱	۱۱- کاروان سرای عسگرآباد

- ۱۲- مجموعه علی آباد ۶۱
- ۱۳- کاروان سرای منظریه ۶۲
- آتشکده‌ها (چهارطاقی‌ها) ۶۴
- ۱- چهارطاقی نویس ۶۴
- ۲- چهارطاقی کرمجگان ۶۵
- فصل چهارم: میل‌ها و پل‌های استان ۶۷
- میل‌ها ۶۷
- ۱- میل شهرستان ۶۷
- ۲- میل سنگی چاهک ۶۸
- ۳- میل صفر علی ۶۹
- ۴- میل بابک ۷۱
- ۵- میل سنگی علی آباد ۷۱
- ۶- میل سنگی میم ۷۲
- ۷- میل سنگی امامزاده جعفر راهجرد ۷۲
- ۸- میل سنگی امامزاده عبدالله ۷۲
- پل‌های قدیمی قم ۷۳
- ۱- پل شکسته ۷۳
- ۲- بند جنگل ۷۴
- ۳- پل کاج ۷۴
- ۴- پل دلاک ۷۵
- ۵- پل عسگر آباد ۷۷
- ۶- پل امامزاده عبدالله (سپه) ۷۷
- ۷- پل روستای قلعه‌چم ۷۸

۷۸	۸- پل طایقان.....
۷۹	۹- پل طینوج.....
۸۰	۱۰- پل علیخانی.....
۸۰	دیگر پل های شهر قم.....
۸۳	فصل پنجم: بناهای ماندگار استان قم.....
۸۳	پامنار.....
۸۶	مناره میدان کهنه قم.....
۸۹	مجموعه بازار.....
۸۹	راسته بازار کهنه قم.....
۹۰	راسته بازار نو.....
۹۱	تیمچه بزرگ قم.....
۹۳	حمام حاج عسگرخان.....
۹۵	برج های کارخانه ریس باف.....

بخش دوم: آثار تاریخی فرهنگی قم

۹۷-۲۱۹

۹۹	فصل اول: بقعه ها و امامزاده های استان قم.....
۹۹	گفتار اول: محدوده خیابان آذر.....
۹۹	۱- بقعه شاهزاده ناصر.....
۱۰۱	۲- امامزاده، احمد ابن اسحاق.....
۱۰۲	۳- امامزاده، شاهزاده حمزه.....
۱۰۵	۴- امامزاده، سید سربخش.....
۱۰۷	۵- مجموعه چهل اختران.....

- الف) شاهزاده زید ۱۰۷
- ب) مرقد موسی مبرقع ۱۰۸
- ج) بقعه چهل اختران ۱۰۹
- ۶- امامزاده علی موسی الرضا ۱۱۰
- گفتار دوم: بقعه‌ها و امامزاده‌های محدوده خیابان چهارمردان ۱۱۰
- ۱- امامزاده علی بن جعفر ۱۱۰
- ۲- شاهزاده ابراهیم ۱۱۴
- ۳- امامزاده سلطان محمد شریف ۱۱۵
- ۴- امامزاده احمد بن قاسم ۱۱۷
- گفتار سوم: بقعه‌ها و امامزاده‌های محدوده بلوار ۱۵ خرداد ۱۱۹
- ۱- بقعه شاه سیدعلی ۱۱۹
- ۲- شاهزاده احمد ۱۲۰
- ۳- چهار امامزاده ۱۲۱
- گفتار چهارم: دیگر بقعه‌ها و امامزاده‌های داخل شهر قم ۱۲۲
- ۱- امامزاده حارث بن احمد (خاکفرج) ۱۲۲
- ۲- بقعه سید صفورا ۱۲۳
- ۳- شاهزاده ابراهیم ۱۲۴
- ۴- شاهزاده جعفر موسوی ۱۲۶
- ۵- بقعه سید معصوم ۱۲۷
- ۶- امامزاده جمال‌الدین (شاه جمال) ۱۲۷
- ۷- بقعه امامزاده عبدالله قلعه صدری ۱۲۸
- گفتار پنجم: بقعه‌ها و امامزاده‌های بخش کهک و قنات ۱۲۸
- ۱- شاه جعفر غریب ۱۲۸

- ۲- بقعه پنج امامزاده ۱۲۹
- ۳- طیب و طاهر ۱۳۰
- ۴- حلیمه خاتون ۱۳۲
- ۵- بقعه سلطان محمود صرم ۱۳۲
- ۶- بقعه امامزاده سلیمان ۱۳۳
- ۷- بقعه هفت امامزاده (شاهزاده عباس) ۱۳۴
- ۸- امامزاده سید معصوم؛ (زینب خاتون) ۱۳۴
- ۹- شاهزاده ابراهیم سیر ۱۳۶
- ۱۰- شاهزاده محسن ۱۳۷
- ۱۱- شاه اسماعیل ۱۳۸
- ۱۲- بقعه شاهزاده «هادی» ۱۳۹
- ۱۳- امامزاده باوره ۱۴۰
- گفتار ششم: بقعه‌ها و امامزاده‌های بخش خلجستان - جعفریه
- و مرکزی ۱۴۱
- ۱- شاهزاده ابراهیم «دستجرد» ۱۴۱
- ۲- شاهزاده زکریا ۱۴۲
- ۳- امامزاده عاقب ۱۴۳
- ۴- شاهزاده طاهر طغرد ۱۴۳
- ۵- قدمگاه حضرت مهدی علیه السلام ۱۴۴
- ۶- شاهزاده احمد بن علی ۱۴۵
- ۷- بقعه علمدار کیاب ۱۴۵
- ۸- شاهزاده ابوطالب ۱۴۷
- ۹- شش امامزاده ۱۴۷

- ۱۰- بقعه خدیجه خاتون علیها السّلام ۱۴۸
- ۱۱- امامزاده عبدالله ۱۴۹
- ۱۲- سکینه خاتون علیها السّلام ۱۵۰
- ۱۳- شاهزاده عباس ۱۵۱
- فصل هفتم: مقابر متبرکه استان قم ۱۵۳
- ۱- شیخ اباصلت ۱۵۳
- ۲- بابا مسافر ۱۵۳
- ۳- علی بن بابویه ۱۵۴
- ۴- مقابر شیخان ۱۵۶
- دیگر مقابر متبرکه قم ۱۵۶
- مقابر گنبد سبز ۱۵۷
- تزئینات بناها ۱۵۹
- الف) مقبره خواجه اخیل الدین ۱۵۹
- ب) مقبره خواجه علی صفی ۱۶۱
- ج) گنبد شمالی ۱۶۳
- فصل هشتم: مساجد تاریخی قم ۱۶۵
- اولین مساجد قم ۱۶۵
- ۱- مسجد امام حسن عسکری علیه السّلام ۱۶۶
- ۲- مسجد جامع قم ۱۷۰
- ۳- مسجد مقدس جمکران ۱۷۵
- ۴- مسجد اعظم ۱۷۷
- ۵- مسجد سلماسی ۱۷۹
- ۶- مسجد پنجه علی ۱۸۰

۱۸۱	۷- مسجد حاج سید صادق
۱۸۱	۸- مسجد فیض
۱۸۱	۹- مسجد صرم
۱۸۲	۱۰- مسجد جامع کهک
۱۸۳	۱۱- مسجد جامع باجیان
۱۸۳	۱۲- مجموعه تاریخی و فرهنگی طینوج
۱۸۵	فصل نهم: مدارس تاریخی استان قم
۱۸۵	۱- مدرسه فیضیه
۱۸۸	۲- مدرسه جهانگیرخان (ناصری)
۱۹۰	۳- مدرسه دارالشفاء
۱۹۱	۴- مدرسه حجتیه
۱۹۲	۵- مدرسه رضویه
۱۹۳	۶- مدرسه خان «آیه الله العظمی بروجردی»
۱۹۳	۷- مدرسه معصومیه
۱۹۳	۸- دبیرستان حکیم نظامی
۱۹۵	فصل دهم: کتابخانه های استان قم
۱۹۵	۱- کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی نجفی
۱۹۸	۲- کتابخانه مدرسه فیضیه
۱۹۸	۳- کتابخانه آستانه حضرت معصومه علیها السلام
۱۹۹	۴- کتابخانه مسجد اعظم
۱۹۹	۵- کتابخانه دفتر تبلیغات اسلامی
۲۰۰	۶- کتابخانه حضرت آیه الله گلپایگانی
۲۰۱	فصل یازدهم: خانه های تاریخی

- ۱- خانه امام خمینی (خانه انقلاب) ۲۰۱
- ۲- خانه حکیم ملاصدرا ۲۰۳
- ۳- خانه حاجی خنان ۲۰۵
- ۴- خانه حاج علی خان زند ۲۰۶
- ۵- خانه یزدان پناه ۲۰۷
- ۶- خانه حضرت آیه الله حائری یزدی ۲۰۷
- ۷- خانه حاج باقر روحانی ۲۰۸
- ۸- خانه حاج سید حاجی ۲۰۹
- ۹- خانه توکلی ۲۱۰
- ۱۰- خانه حاج عسگرخان ۲۱۱
- فصل دوازدهم: آب انبارهای استان قم ۲۱۳
- ۱- آب انبار سراجیه ۲۱۴
- ۲- آب انبار پاچیان ۲۱۵
- ۳- آب انبار کهک ۲۱۵
- ۴- آب انبار طلب ۲۱۶
- دیگر آب انبارهای استان قم بر اساس قدمت بنا ۲۱۶
- سدهای استان ۲۱۷
- سد کبار ۲۱۷
- سد پانزده خرداد ۲۱۷
- منابع و مأخذ ۲۲۱

مقدمه کنگره

حضرت امام صادق علیه السلام:

«حرم ما اهل بیت علیهم السلام، شهر قم است. آنجا بانویی از فرزندانم به نام فاطمه دفن می شود، بهشت بر هر که او را زیارت کند، واجب می گردد»^۱.

قم که به لقب «حرم اهل بیت علیهم السلام» مفتخر گردید، نه تنها به جهت وجود مردمی است که در آن به حسن عبادت و توحید عبادی در قیام و رکوع و سجود شناخته شده اند^۲، و در آرمان شهر اسلامی گرد حضرت مهدی علیه السلام اجتماع کرده و به یاری آن حضرت قیام خواهند نمود، و نه صرفاً به جهت وجود بزرگترین حوزه علمی و حدیثی و معرفتی شیعه در آن، بلکه این شهر مفتخر است که چونان صدفی زمینی، گوهر آسمانی و ملکوتی فرزندان باب الحوائج الی الله را در بر گرفته و مسجد اولیای الهی گردیده است. اگر در گذشته شهر قم محل محدثان بزرگ و

۱- سفینه البحار، ج ۲، ص ۴۴۶.

۲- مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۲۰۶.

معبد و سجده گاه فاطمه معصومه علیها السلام بوده، امروزه نیز پرچم دار فرهنگ ناب فقه جعفری علیه السلام و معنویت و عرفان بوده و ضمن تربیت و پرورش یاران امام عصر ارواحنا فدا، زائران حضرتش را با معارف بلند دینی میزبانی می کند. آری، «زبید اگر خاک قم به عرش کند فخر^۱».

قم، شهری است که بر ولایت و مودت اهل بیت علیهم السلام پایه گذاری شده و به همین جهت، پایگاهی برای علویان و شیعیان و دژ تسخیرناپذیری علیه ستمگران بوده است و ائمه علیهم السلام با تعبیراتی خاص و بلند از این شهر یاد کرده اند.^۲

از هنگامی که شهر قم مسکن حضرت ستی، فاطمه معصومه علیها السلام گردید، بُعد فرهنگی و معنوی آن در کنار تحولات اجتماعی و سیاسی متحول و شکوفا شد، و از چنان موقعیتی برخوردار شد که جناب حسین بن روح رضوان الله علیه، از نواب اربعه، تأیید محتوای یک کتاب علمی و فقهی را مشروط به نظر مساعد علمای قم نمود.^۳ وجود حوزه غنی و بزرگ شیعه، در این شهر و دفاع علمی از اسلام راستین به وسیله تألیف کتابها، اعزام مبلغان و زادگاه انقلاب اسلامی بودن و... همه و همه به برکت وجود فرزندان رسول خدا، کریمه اهل بیت علیهم السلام در این شهر است.

از آنجا که سال ۱۳۸۳ ه.ش. با یک هزار و دویست و پنجاهمین

۱- دیوان امام خمینی، ص ۲۵۷.

۲- بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۲۱۷.

۳- کتاب الغیبه، شیخ طوسی، ص ۲۴۰.

سالگرد ولادت آن حضرت، و نیز با پایان تجدید طلاکاری گنبد مطهر - که در زیبایی کم نظیر و بلکه بی نظیر است - مقارن شده، به منظور معرفی بیشتر آن حضرت و تبیین جایگاه ویژه شهر قم در ترویج فرهنگ تشیع، به دستور تولیت عظمای آستانه مقدسه، حضرت آیه الله مسعودی دام عزه «کنگره» بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام و مکانت فرهنگی قم» شروع به فعالیت نمود. و در چهار موضوع ذیل:

الف. حضرت معصومه علیها السلام و آستانه مقدسه؛

ب. قم و فرهنگ تشیع؛

ج. حوزه علمیه قم؛

د. انقلاب اسلامی در قم،

با محوریت آستانه مقدسه، دهها جلد کتاب در موضوعات فوق که اکثر آنها جنبه تألیف داشته و برخی دیگر جنبه تراشی دارد و توسط محققان تألیف و تصحیح شده، اهتمام ورزیده است.

آثاری که در محورهای فوق تدوین و نگارش یافته تنها قدم کوچکی است که می تواند نقطه شروعی برای تحقیقات گسترده و عمیقی باشد که سزاوار موضوعات یاد شده است.

حرم اهل بیت بودن شهر قم باعث شده که دهها نفر از امامزادگان و فرزندان خاندان رسول خدا صلی الله علیه و آله به این شهر مهاجرت نمایند و پیام آور توحید و معنویت و مشعلداران هدایت باشند؛ همچنان که مرکزیت قم نسبت به کشور اسلامی ایران باعث شده که آثار

تاریخی و فرهنگی متعددی در این خطه مبارک پدید آید که حضرات آقایان حسن قریشی و رضا آقا بابائی که از فرهنگیان و فرهیختگان این شهر هستند، دو اثر سودمند «آثار تاریخی و فرهنگی استان قم» گزارش جامعی از این آثار ارائه نموده‌اند که اینک ضمن مجموعه آثار کنگره به طبع رسیده و در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گردد.

در اینجا لازم است از پدیدآورندگان این اثر و همچنین از تولیت آستانه حضرت آیه الله مسعودی، معاون محترم اداری، مالی آستانه، جناب آقای فقیه میرزایی و مدیریت فرهنگی حجت الاسلام والمسلمین عباسی که تلاش فراوانی در این امر داشته‌اند، نهایت امتنان و سپاس را داریم.

بر خود لازم می‌دانم که اذعان و اعتقاد قلبی خود را ابراز دارم که اگر توفیقات خدای متعال و عنایات کریمه اهل بیت علیهم السلام نبود، از برداشتن کوچک‌ترین قدمی در این راه عاجز و ناتوان بودیم.
و ما توفیقی الا بالله، علیه توکلت و الیه انیب.

احمد هابدی

دبیر کنگره

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم هست کلید در گنج حکیم
عوامل گوناگون طبیعی و انسانی و حوادث و رویدادهای مختلف
در طول تاریخ، سیمای شهرهای کهن را تغییر داده و داغ خود را بر
چهره آنها می‌نهد؛ به گونه‌ای که در پیچ و خم هر کوچه و در گذر هر
محلّه و از برج و مناره هر قلعه و از اندرون هر خانه قدیمی: زمزمه
حوادث تاریخ به گوش بیننده عبرت‌بین می‌رسد و در یاد ایام گذشته،
سهیم و شریک می‌شود.

هر چه دایره تمدن، وسیع‌تر و ابزار کار بشر کامل‌تر گردد، این
دگرگونی چهره شهرهای باستانی، شدید و سریع‌تر خواهد شد.
امروزه ما خود ناظر و شاهدیم که وسایل تمدن جدید و زندگی
ماشینی چگونه به سرعت، قیافه شهرهای کهن را تغییر می‌دهد؛ به
صورتی که عناصر قدیمی شهرها همانند کوچه‌ها و گذرها جای خود را
به خیابان و بوستان داده و بازارها، تیمچه‌ها و کاروان‌سراها کار خود را
به فروشگاه‌ها و پاساژها و مهمان‌سراها وا می‌گذارد.

شهرهای باستانی مدارکی زنده و تاریخ گویای گذشته سیاسی، اقتصادی و فرهنگی هر قوم است؛ زیرا به جهت ارزش های نهفته در خود، ثروت های معماری یک شهر محسوب می شوند؛ چرا که با مطالعه آن استمرار زندگی روزمره شهر و جهان بینی ساکنان آن قابل رؤیت می شود. منطقه قم به جهت موقعیت جغرافیایی آن، یکی از سکونت گاه های مهم پیش از تاریخ فلات مرکزی ایران بوده است. یافته های باستان شناختی حکایت می کند که این منطقه، حداقل از هزاره ششم قبل از میلاد، مسکونی بوده است.

به استناد شواهد تاریخی و اشیای بازمانده در تاریخ پیش از اسلام، قم شهر معتبر و نسبتاً بزرگی بوده است که در عصر اسلامی با سرعتی شگفت آور توسعه پیدا کرد و با ورود حضرت معصومه علیها السلام در اوایل قرن سوم هجری اهمیتی بسزا یافت.

این شهر کهن که آثار و ابنیه آن گواه قدمت و پیشینه تاریخی اش است، حاصل فرهنگی پربار و هنری ماندگار است.

مجموعه حاضر در دو بخش، با عنوان آثار تاریخی و فرهنگی قم تنظیم شده است. در «بخش اول» ابتدا به موقعیت جغرافیایی استان قم پرداخته ایم و در آن به «ناهمواری ها»، «رودها»، «دریاچه ها»، «جاذبه های کویری» و «پارک ملی کویر» اشاره نموده ایم.

سپس به محوطه های باستانی استان قم در قبل از اسلام در قالب «تپه ها»، «قلعه ها»، «کاروانسراها»، «آتشکده ها»، «میل ها» و «پل ها» اشاره نموده ایم.

بناهای ماندگار آخرین فصل از مجموعه «بخش اول» آثار تاریخی و فرهنگی استان قم می باشد.

در «بخش دوم» که آثار تاریخی و فرهنگی استان قم در پس از اسلام است ابتدا به «امامزاده های محدوده شهر» و سپس «بخش های استان» پرداخته شده «مقابر متبرکه» را در ادامه مطالب آورده ایم.

«مساجد تاریخی»، «مدارس»، «کتابخانه ها»، «خانه ها» و «آب انبارها» فصل های پایانی مجموعه «بخش دوم» می باشد.

در این مجموعه سعی شده با توجه به تصاویر آثار و نقشه مکان های تاریخی آن را مصوّر نماییم.

در این جا لازم است از زحمات بی دریغ و خداپسندانه عزیزی که ما را در تهیه این مجموعه یاری دادند، سپاسگزاری کنیم و توفیق روز افزون آنان را از خداوند متعال مسئلت نماییم. از عزیزی که در سازمان میراث فرهنگی، آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها السلام، کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام و ایران، ما را در این مهم یاری می رساندند، تشکر می نماییم؛ به خصوص از زحمات بی دریغ آقای «مهندس عرب»، «آقای گلی زواره»، «آقای عمار کاوسی»، «آقای سید احمد موسوی»، «آقای کاظم فداییان» و سرکار خانم چاوشی صمیمانه قدر دانی می کنیم.

و من الله التوفیق

رضا آقابابایی - سید حسن قریشی